

Otto Nagels historie

I Stokhuset

”Jeg blev som førhen ophængt i Jernkæder og bundet til Væggen, og meget langsomt givet 18 Slag Kat – 3 Slag ad Gangen”.

Den 24. april 1818 gjorde stokmesterens håndlanger sit grundige arbejde. Den nihalede pisk, måske vædet med saltvand, ramte hårdt på ryggen af værts-husholder Christian Otto Nagel (1771-1846). Han var mistænkt for at stå i spidsen for en tyvebande, der huserede i det indre København. Den 46-årige Nagel havde siden 1813 drevet et skummelt værtshus i St. Brøndstræde. Det var et sted for alfonsere, tyveknægte og undvegne slaver fra Stokhuset. Fra beværtningen skulle han have drevet sit lyssky spil, planlagt indbrud og udstyret personer med ’tyve-nøgler’.

Han nægtede sig skyldig, selv om en række med-sammensvorne under politiforhør havde udpeget ham som bagmand for et tyvekomplot. Da Nagel hårdnakket nægtede sig skyldig, blev han sat ’på bekendelse’. Tidsubestemt varetægtsarrest var et af forhørsdommernes vigtigste våben i 1800-tallet. Og alene forhørsdommeren bestemte, hvor længe arresten kunne løbe. De første måneder sad Nagel i Domhusets arrest på Nytorv, også kaldet Københavns Politiarrest. Arrestbygningen var nærmest skjult, så fine københavnere måske slet ikke bemærkede den. Det var en ”skummel Bygning, en uhyggelig Bygning”, som en indsat senere beskrev den. Der var i alt 28 celler i arresthuset, og i hver enkelt celle bestod møblementet af bord og stol, reelt

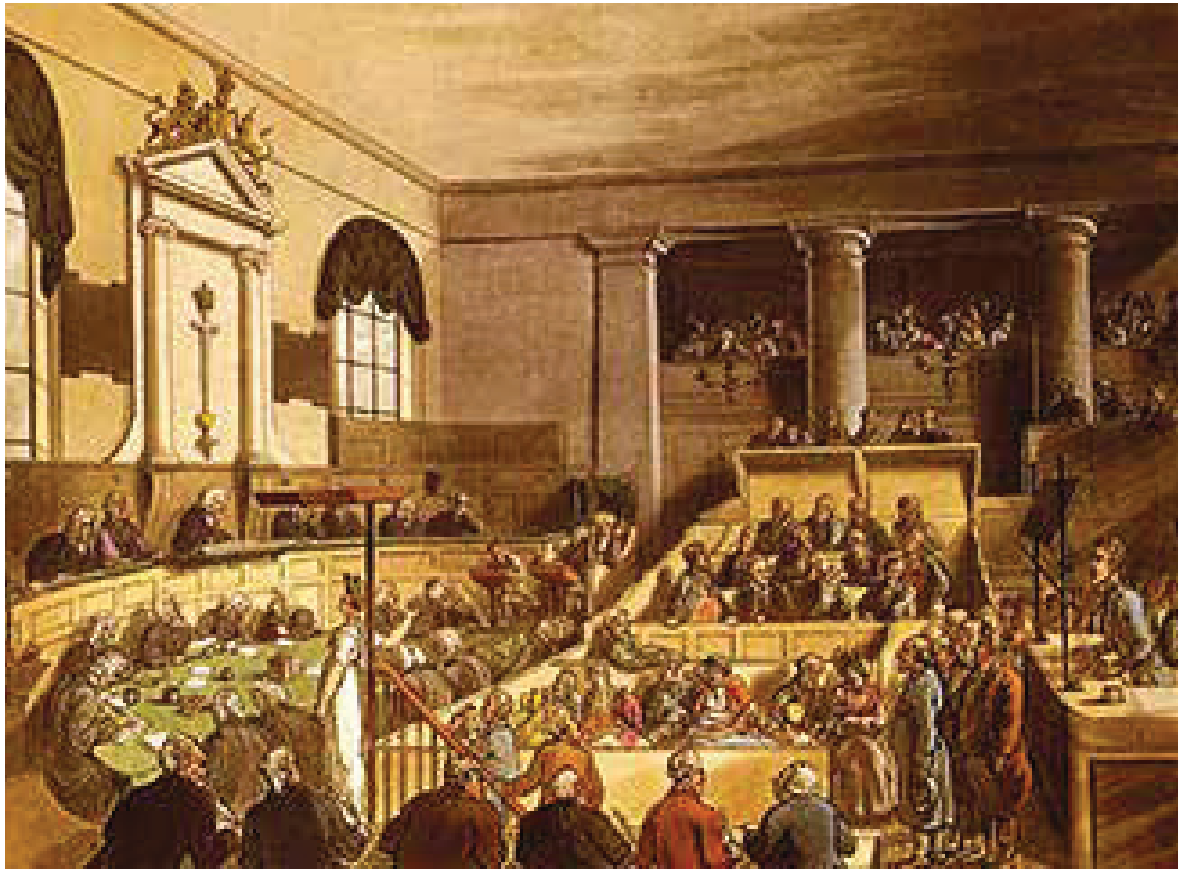

”Med Lov skal man Land bygge” lyder inskriptionen over de seks joniske søjler ved indgangen til Domhuset på Nytorv. Bygningen husede Københavns Kriminal- og Politiret indtil 1919.

**|| Holger Damgaard/
Ritzau Scanpix**

blot to træplader, der var muret ind i væggen, og en halvanden meter lang trækasse som seng, hvor der lå en sæk med halm og et hestedækken.

Nagels celle var mørk døgnet rundt. Han sad på øverste etage, hvor han klagede over både varmen og tranlampernes kvalmende røg, der trak op gennem bygningen. Med jævne mellemrum måtte han gå over Sukkenes Bro, der forbandt arresten med Domhusets kringlede verden af vidnekamre og retssale. Her var han i hænderne på sin forhørsdommer, assessor Michael Lange (1788-1856). Nagel blev efter eget udsagn udsat for alskens trusler, slag og tæsk under forhørene. Det er muligt, at han også fik en tur i de berygtede skabe – de bælgmørke, stinkende rum, der var så små, at man kun lige akkurat kunne stå oprejst, men ikke sidde ned. Her ventede besværlige arrestanter i timevis forud for forhør.

Under alle omstændigheder gav han ikke efter og blev derfor sendt over i Stokhuset til egentlig tortur. Stokhuset ved Østervold havde siden 1686 huset Inkvisitionskommissionen, der beskæftigede sig med københavnske tyverisager. Stokhuskælderne var en af hovedstadens mest frygtede arrester. Nagel sad i et af de underjordiske fangehuller, som en samtidig iagttagelse beskrev som ”smaa Lokaler med den rædselsfuldste Luft og ikke engang Halm til at lægge sig paa, kun nogle Træbrædder”.

Nagel fortæller, at han jævnligt blev pisket med tamp eller kat. Tamp er et stykke tov med en stor knude bundet for enden, mens kat bare er et andet ord for pisk. I en periode var Nagel i så dårlig forfatning, at han blev indlagt på Forbedringshusets sygestue. Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset på Christianshavns Torv var byens egentlige fængsel. Han bad forgæves om at blive fritaget for den vanære, det var at opholde sig blandt de såkaldte uærlige fanger,

I 1700-tallet blev anklageproces og juryinstitution udviklet i Storbritannien. Processerne kunne være ganske livlige. Her en scene fra The Old Bailey Court, Londons berømte kriminalret, i 1809. Den britiske udvikling stod i skærende kontrast til den samtidige i Danmark, hvor tendensen gik mod lukkethed i strafferetsplejen. || Fra Ackermann, Rudolph m.fl.: "Old Bailey" in *The Microcosm of London* (1904/1808)

som var blevet kagstrøget af en bøddel. Kagstrygning var pisk på byens torv efter dom. Nagel lå på sygestuen i over tre uger og var efter eget udsagn "mere syg end da jeg ankom".

Men den genstridige værtshusholder nægtede at tilstå. Og han modstod torturen. Det reddede ham dog ikke fra dom. Den 4. august 1818 blev han idømt et års forbedringshusstraf for tyveri og hæleri.

Desuden en bøde på 1.137 rigsdaler, som han vel at mærke ikke var i stand til at betale det mindste af. Han ankom til fængslet på Christianshavn den 10. november 1818 og blev løsladt præcis et år senere.

Vi kan ikke afdække Nagels rolle i det påståede tyvekomploit nøjagtigt, men blot konstatere, at den 46-årige værtshusholder var en kendt figur i den københavnske skyggeverden. Han var næppe blandt de uskyldsrene sjæle og blev i 1802 første gang straffet med 3 gange 6 lod sølv for tyveri af en tegnebog. I 1816 fik han en bøde på 10 sølvrigsdaler for hæleri, og efter sin løsladelse fra forbedringshuset dukkede han op i 1821 som bestyrer af et værtshus i Lille Kongensgade, hvor han på overetagen udlejede værelser til prostituerede. Nagels levned er også for eftertiden gemt i drikkesangen *Nagels Vise*, der begynder sådan: "Nede i Lille Kongensgade, der boede Fatter Nagel [...]".

Der var liv og glade dage, men også elendighed, fattigdom og kriminalitet. Værtshuset var populært blandt matroser, selv om de ofte blev blanket af.

Inkvisitionsprincippet

Nagels historie er nok et kuriøst indblik i datidens kriminelle verden, men hans retssag fortæller os samtidig om datidens retsvæsen. De personer, der endte i Stokhuset, var sjældent blandt den skriven- de del af befolkningen. Derfor er det ret enestående

at have en skriftlig beretning som Nagels, hvor selve varetægtsarresten er beskrevet.

Måske overdrev Nagel for at skaffe sympati. Kilden til hans historie er trods alt en klage, der endte hos Københavns politidirektør. Men der er ikke grund til at tvivle på hans historie. Det var bestemt ikke usædvanligt, at mistænkte blev udsat for forskellige afstraffelsesmetoder. Trusler, vold, pisk og anbringelse i mørke, kolde celler var en del af datidens retsmaskineri – i hvert fald den del, der havde med underklassens kriminelle at gøre. Egentlig tortur blev afskaffet i 1837, men længe herefter blev langstrakt og tidsubestemt varetægtsarrest brugt som tilståelsesmiddel. Selv efter Grundlovens begrænsninger fortsatte brugen af varetægtsfængsel med at hænge som en mørk skygge over den kriminelle retspleje.

Christian Otto Nagel sad på bekendelse i hele 13 måneder. Det er påfaldende, hvor stor energi der blev lagt i at få ham til at gå til bekendelse. Det hænger sammen med, at i en tid, hvor kriminaltekniske metoder var begrænsede, var den mistænktes rene tilståelse retssystemets alfa og omega. Måske stolede man heller ikke på hans medsammensvornes vidneudsagn. Under alle omstændigheder var datidens dommere ikke meget for at dømme alene på indicier, om de så var nok så klare og tydelige.

Det springer også i øjnene, at Nagel var i stand til at udholde torturen og den lange nedbrydende tid i arrest. Måske vidste han, at det kunne få betydning for hans straf. Et års forbedringshusarbejde var ikke en lang straf for Nagels forbrydelser, for dengang idømtes simple tyve ofte fængselsstraf i flere år. Men Nagel tilstod aldrig, og det kan have haft afgørende betydning for strafudmålingen. Værts-husholderens udholdenhed kom ham til gode.

Der var ikke selvstændig anklagemyndighed og

**Den nihalede kat kunne anvendes under "skarpe forhør" indtil forbuddet mod tortur i 1837. Efter hvert niende slag blev den skiftet ud med en ny og frisk.
|| Fængselsmuseet/
Horsens Museum**

juridisk forsvar for den tyverimistænkte værtshusholder. 1800-tallets straffeproses var bygget på det såkaldte inkvisitionsprincip, hvor der ikke var tale om to parter for en neutral dommer, men derimod en forhørsdommer, der stod over for anklagede i skikkelse af dommer, forsvarer og anklager i én og samme person. Assessor Michael Lange, der havde sagen i Hof- og Stadsretten, skulle efterforske og undersøge Nagels sag, og det var samme Lange, der i august 1818 afsagde dommen. Forud havde sagen kortvarigt været i Københavns politiret, hvor en anden dommer forgæves havde forsøgt at få værtshusholderen til at tilstå.

Inkvisitionsprincippet havde juridisk set rødder i middelalderens romerskkatolske kirkeret, og i senere tider kendes den fra det militære straffesystem.

Men ved indgangen til det 19. århundrede skete der en kraftig udvidelse af inkvisitionsprincippet i hele retsvæsenet. Efter problemer med at håndtere kriminelle sager i forhold til bestemmelserne i Danske Lov fra 1683 udstedte kongen i 1796 en forordning, der med ét indførte inkvisitionsprincippet i alle straffesager og gjaldt for alle 160 danske retskredse. Forordningen fik den betydning, at

straffesager overalt i det danske retslige maskinrum blev ført som lukkede, hemmelige, skriftlige og inkvisitoriske processer i første instans.

Det moderne Danmark

Når man hører ordet inkquisition, tænker de fleste sikkert som det første på den spanske inkquisition eller hekseprocesserne i 1600-tallet. De færreste er sikkert klar over, at retsvæsenet i nyere tid – i 100 år frem til 1919 – rummede et afgørende inkvisitorisk element.

Inkvisitionsprincippet udbredelse under enevælden kan næppe overraske. Den danske protestantiske enevoldskonge måtte som Guds stedfortræder på jord sætte hårdt mod hårdt over for forbryderuvæsenet. Navnlig efter enevældens indførelse i 1660 var det kongens opgave at løfte sværdet til straf, så Guds straf ikke skulle falde på hele samfundet. Når individet syndede, blev kollektivet straffet. Sådan tolkedes de ti bud. Christian Otto Nagels sag minder os om en tid, hvor det danske retsvæsen og straffesystem var præget af hårdhed og brutalitet. Desuden kendte man efter Danske Lov i 1683 intet til nævninger eller jury. Enevælden havde afskaffet alle rester af gamle folkedomstole og skabt Europas måske mest lukkede og hemmelige straffeprocess – langt fra briternes åbne processer og jurydomstole. Mange københavnere havde sikkert set salatfadet læsse forhutlede arrestanter af på brostenene i Hestemøllestræde ved Domhuset på Nytorv. Men hvad der foregik inden for murene, vidste den jævne københavner ikke meget om.

Det er straks mere overraskende, at inkvisitionsprincippet overlevede Grundloven med 70 år. Helt frem til den store retsreform i 1919, hvor den offentlige anklagemyndighed bliver oprettet, og anklage-

princippet indført, hvilket indebar et reelt juridisk forsvar for anklagede fra retssagens start.

Sammenlignet med retssystemer i en række andre europæiske lande var Danmark ret tilbagestående i 1800-tallet. Tyskland, Frankrig og Storbritannien indførte moderne retsplejprincipper længe før Danmark. I Berlin oprettedes en offentlig anklagemyndighed så tidligt som i 1846, og en retsreform for hele det tyske kejserrige indførte anklageproces ved alle tyske kriminalretter fra 1878.

Denne del af 1800-tallets danmarkshistorie er overset, men det er selvsagt heller ikke en del af den almindelige fortælling om århundredets moderniseringsproces. Et hemmeligt retsvæsen baseret på inkvisitionsprincippet harmonerer ganske enkelt ikke med vores forestillinger om det moderne Danmark, hvor modige politikere, fremsynede erhvervsfolk og stolte folkelige bevægelser skabte et moderne samfund baseret på markedsøkonomi, demokrati og folkestyre (sidstnævnte dog kun for ca. 15 % af befolkningen). Men hvorfor den særlige danske udvikling på retsområdet? Det er et paradoks, der samtidig rejser spørgsmålet om, hvorvidt Danmark kan defineres som en retsstat før 1919.

Det centrale ved en retsstat er, at institutioner beskytter borgerne mod vilkårlige overgreb fra statsmagtens side. I modsat fald er der tale om en politistat. Som jurist og forhenværende politiker Preben Wilhjelmsen (1935-) har skrevet i bogen *Kampen for retsstaten*, er det især i strafferetsplejen, i kriminalprocessen, at retsstatsprincipperne sættes på prøve, da staten har beføjelser til de mest vidtgående indgreb over for borgere, der endnu ikke er blevet dømt skyldige. Omvendt er det tydeligt, at politiet og domstolene har nemmere ved at håndhæve loven, jo mere vidtstrakte magtbeføjelserne er. Det er et dilemma, som skal håndteres, og i retsstaten

lægger man i høj grad vægt på at undgå at ramme uskyldige. Ingen vil egentlig forvente, at enevældens retsvæsen var præget af retsstatslige principper, men hvorfor fortsatte enevældens straffeprocess så ind i folkestyrets tidsalder?

Med udgangspunkt i forordningen fra 1796 besvarer bogen disse spørgsmål og fortæller grupvækkende historier om de både skyldige og uskyldige mennesker, der mærkede det på egne kroppe. Som Christian Otto Nagel gjorde.

Embedsmandens selvsikkerhed lyser ud af dette billede af Christian Colbiørnsen (1749-1814) fra 1783. Den norskfødte og ganske velbegavede jurist gjorde kometkarriere i toppen af enevældens administration, der havde hårdt brug for dygtige embedsmænd. Kongen selv, Christian 7. (1749-1808), var ikke regeringsduelig, og hans søn, Frederik 6. (1768-1839), var endnu ganske ung.

**|| Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot/
Foto: Kit Weiss**